

АҚШ-та Американдық аудармашылар қауымдастығы, Германияда ауызша және жазбаша аудармашылардың федералдық одағы және көркем және ғылыми әдебиеттер аудармашыларының федералдық одағы бар. Ресей аудармашылар одағы 1991 жылы құрылып, 1993

жылы Халықаралық аудармашылар федерациясы құрамына кірген.

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводоведения: Учебное пособие по устному и письменному переводу. СПб., Изд. «Союз», 2003 – 288 с.

2. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком. М., 1994.

Ә. Тарақов

АУЫЗША АУДАРМА ҮДЕРІСІ

Екі тілді білгеннің бәрі аудармашы болып шықпайды. Кәсіби аудармашы болу үшін арнайы теориялық білім алады. Сонан соң біраз уақыт тәжірибелік тұрғыдан шындалады. Аудармашылық мектептер, оқу орындарының жұмысы аудармашыны кәсіби маман ретінде дайындауға негізделген. Қазіргі заман талабы аудармашылықтың тәжірибе жинаумен емес, теориялық мол әзірлікпен қалыптасатындығын дәлелдеп отыр. Бұрындары ауызша аударғанда арнайы теория қалыптаспағандықтан, әр аудармашы өз қабілетіне, тілді меңгеру мүмкіндігіне сүйенді. Көптеген күрделі аудармашылық шешімдердің өзі теориялық тұрғыдан терең талдап түсіндіру қиындығын туғызғанымен, көп жағдайда аудармашының кәсіби танымы мен шығармашылық машығына негізделді.

Аударма теориясы ең алдымен аудармашының кәсіби негіздегі жинақталған білімін, қос тілділік жағдайындағы ізденісін, жаңа ойтұжырымдармен, тәжірибелермен толықтыруға, аудармашылық машықты жетілдіріп, ізденісін, шеберлігін ұштауға көмектеседі. Аудармашылық әдеп нормаларын сақтауға дағдыландырады. Аударма теориясы аударма жасаудың түрлі тәсілдерін үйретеді, жаңа ізденістің үлгілерін көрсетеді, тәжірибе жетілдіреді, аударма ісіне қолданылып жүрген жаңа терминдермен таныстырады.

Ауызша аударма – шығармашылық іс емес, техникалық сипаттағы үдеріс. Аударма үдерісі мықты теориялық білім нәтижелерінсіз әрі үнемі ізденіп, жаттығусыз мүмкін емес. Аударма теориясын жақсы меңгеру арқылы болашақ аудармашы тәжірибе жинақтайды. Ауызша аударма – аса жауапты жұмыс. Ауызша аударманың жасалу технологиясы, әдістемелері,

аударма үдерістері, аудармашы әдебі, мәдениеті – кәсіби мамандандудың басты негіздері. Қазіргі өмір тәжірибесі көрсеткендей, кәсіби теориялық білімсіз аударма жүзеге асырылмайды. Екі немесе бірнеше тілді жақсы меңгеру аудармашыға жеткіліксіз. Оның кәсіби ой-өрісін дамыту үшін аударма теориясы әбден қажет. Ең алдымен жалпы тіл білімін, теориялық грамматиканы, лингвистиканы, аударма тілінің стилистикасын, салыстырмалы стилистика, лингвомәдениеттану, лингвоелтану, нейрофизиология пәндерін жете білу қажет. Ауызша аудармашы шешен де шебер сөйлеуге дағдыланумен бірге, тіл мәдениетін жетік меңгеруі тиіс. Ойды дұрыс, жинақы жеткізу, сөзді жедел есте сақтап, жылдам қайталап айту белсенділігін меңгеруге логика және аударма психологиясының ықпалы да бар.

Ауызша аудармашы жұмыс барысында әр саланың мамандарымен жиі араласады. Аудармашыға әр кәсіп иесімен, мамандармен әңгімелесу, яғни, аудару қажеттілігіне сай сол саладан жеткілікті хабардар болу маңызды. Әр мамандықтың қыр-сырын білу қашан да қажет.

Аудармашы – адамзат білімі мен қызметінің әр саласынан мәліметтер, деректерді бірегей жинаушы. Ауызша аударма үдерісі көп жағдайда бағдарлы білімге негізделеді. Бұл дегеніміз аудармашының сан салалы білімнен, ғылымнан жеткілікті хабардар болуы. Ол ойтанымын үнемі дамытумен бірге, үнемі ізденісте жүреді. Ауызша аудармашыға жаңа білім саласын жедел меңгеру қажеттілігі де туады. Мәселен ертеңгі болатын жиын атом энергиясы саласы болса, келесі бір (конференция) мәслихат қазіргі медицина мәселесіне арналса, үшінші кездесу халықаралық сауда ұйымы туралы болуы мүмкін. Осы жағдайда әр саладан жаңа

ақпараттық материал жинау, деректер алу негізгі тілдік терминдермен танысу белсенді түрде жүргізіледі: **а)** *ресми кітап сөзі* (жазба мәтіндер), **ә)** *ресми ауызша сөз* (ресми қатынас), **б)** *кәсіби жаргон* (ресми емес қатынас). Есте сақтау қабілетін үнемі машықтандырған аудармашы әзірлік барысында осынау бай материалдарды бірден меңгеріп кетеді. Бұл үшін қажетті дерек көздерін, анықтамалықтар, сөздіктерді, интернет жүйесін, мамандардың ақыл-кеңестерін тиімді пайдаланған дұрыс. Ауызша аударуға жаттығу – кәсіби біліктілікті арттыру кепілі.

Шет тілін білетін кез-келген адам аударма жасай алмайды. Бірақ нағыз кәсіби маман болып қалыптасып, мамандық биігіне жету үшін соған бейімделу үнемі ізденісті қажет етеді. Ауызекі сөйлеуге негізделген жағдайда тілді терең меңгерумен бірге, шешендігі мен жедел есте сақтау қабілеті мықты адам ғана ауызша аудармашы бола алады. Сондықтан да аудармашы болу үшін шет тілі мен ана тілін жетік білу, сөз сөйлеу ұшқырлығы, жедел есте сақтау қабілеті керек. Аударма мамандығына оқуға қабылдау кезінде де осы ерекшелік ескеріледі. Оның үстіне дауыс анық, ашық үн-ырғақ, интонация нақты, айқын болғаны дұрыс. Тіл мүкістігі немесе жекелеген әріпті дұрыс жеткізбеу мүлде ұшыраспайды. Сонымен бірге жалпы ой-өрістің, дүниетанымның кеңдігі де керек.

Шет елдегі әр оқу орындарындағы қабылдау сынақтары әркілі. Сорбонодағы аударма мектебіне түсушілер қазіргі өмірге қатысты кез-келген тақырыпта негізінен жұмыстық шет тілінде монолог жеткізсе, біраз уақыттан соң аталған мәтін үзіндісін өз тілінде қайта айтып шығады. Одан кейін ағылшын тілінде мәтін үзіндісін тыңдап алып, мәтіннің толық мазмұнын ана тілінде аударып жеткізеді. Осы және басқа да бірнеше сынақтар жасалады. Бұдан әрі оқу кезінде күн сайын тест жүргізіледі. Ондағы нәтижелер мына көрсеткіштер бойынша анықталады. Мұның өзі ауызша аудармаға мамандану негізі болып табылады.

1. Аудармадағы сөз сөйлеу жылдамдығы, мөлшері;

2. Аударма тұтастылығы (ақпарат санының қаншалықты кеміп қалғаны);

3. Айтылған сөздердің бұрмаланып кетуінен сақтану. Мұнда мәтіннің толығымен жеткізілуіне зер салынады;

4. Сөйлеу реттілігі (түсініктілігі), сөйлемді анық, ұғымды тиянақтап аяқтау, сөз қайталауларға жиі жол бермеу;

5. Сөйлеу дұрыстығы (әдеби тіл нормасын

сақтау, ауызекі қарапайым сөздердің қатыспауы, дикцияның дұрыстығы, дауыс әуезділігі, айқындылығы);

6. Аудармашылық мінез-құлық (емеурін ишара, ұстамдылық, дауыс көтеріңкілігі (қаттылығы), сөз сөйлеу сенімділігі, еркіндік, сабырлылық.

Бұл көрсеткіштер барлық аударма мектептеріне ортақ. Мысалы Гейдельберг институтын бітіруші аудармашы бұдан бұрын оқытылған тақырып бойынша 10-15 минут синхронды аударма жасаса, содан соң белгілі тақырып бойынша жазбаша аударма жасау арқылы (жазбаша нотация) ілеспе аударма орындайды. Монтеррей институтында синхронды аударма жасауға 12-20 минут беріледі.

Оқудың аты – оқу. Арнайы аудармашылық оқу орындарын бітіргендердің бәрі де аудармашы болып кете алмайды. Жақсы маман болып қалыптасу үшін өзіндік қосымша даярлық, машықтану дағдысы, кәсіпті тәжірибелік негізде үздіксіз жетілдіру, іс жүзінде үнемі іздену, жаттығу көмекке келеді. Ауызша аударма – адамның өз бетінше оқып үйреніп, үзбей жаттығуын әркез талап ететін мамандық.

Ілеспе аударманың қолданылуы

Ілеспе аударма – бір тілде сөйленген сөзді тыңдау арқылы екінші бір тілге ауызша аудару. Барлық мәліметтер жеткізіліп болғаннан кейін әңгімелесушінің айтқандары, шешеннің сөздері, радио хабарлары толық түрде жедел аударылады. Мәтінді тыңдағаннан кейінгі ауызша жасалатын аударма. Ілеспе аударма жазбаша аударманы ауызша аудару, азат жолдық-сөйлемдік аударма, сондай-ақ бір жақты аударма және екі жақты аудармадан ерекшеленеді. Ілеспе аударманы көп жағдайда аударма қызметінің кәсіби түрі ретінде тыңдау арқылы жазбаша жүргізілетін ауызша аударма деп атайды. Ауызша аударма қызметі аударылатын тілдегі сөз аяқталғаннан кейін айтылған мәтінді аударумен сипатталады. Ауызша аударма тыңдау нәтижесінде жасалады. Бір ерекшелігі аударма айтылған сөздерді үзіп, бөліп жеткізу түрінде жүргізіледі. Сөз сөйлеушінің айтар ойын толық жеткізуіне байланысты, оны толық тыңдап, жедел есте сақтау арқылы аудармашы уақыт айырмашылығының ұлғаюына тап келеді. Осынау уақыт ішінде аудармашы айтылған сөздерді, барлық ақпарат көлемін мүкіят есте сақтай отырып, жедел есте сақтау қабілетінің көмегімен ойдағы мәтінді түгелдей аударып шығады. Бұл міндетті шешуде арнайы жазба

жүйесі пайдаланылады, бұл аудармашының есте сақтау қабілетіндегі жүктемені жеңілдетеді. Бұл белгілі бір мәтін бірліктерін кідіріспен тындау арқылы орындалатын аударма.

Жазбаша жүргізілетін ілеспе аударма – бір тілден басқа тілге тындау арқылы аудармашының аударылатын мәтінді жазба жүйесімен ілеспе аударма негізінде қабылдау кезінде пайдаланылатын ауызша аударма түрі.

Аударма қызметінде сөйлеу үдерістерінің негізгі белгілері аударманы жүзеге асыру құралдары ретінде қатысады. Ол сөзді жеткізу түрлері: сөйлеу, тындау, жазу, оқу.

Аударма – әлеуметтік қажеттіліктегі қызмет әрі қоғамдық пайдалы еңбек. Аудармашы рөлі – тілдік кедергілерді жеңу арқылы тілдік қатынастарды байланыстыру, сапалы аударма жасау. Аударма екі тілдің құралдарын меңгеру негізінде ауқымды сөз сөйлеу мүмкіндігін жұптап пайдалануға сүйенеді. Яғни тындау және қайта айту, тындау және жазу үдерістерін қамтиды. Аударма екі тілдік құралдарды пайдалануға сай бір тілдік жүйеге қарама-қарсы қойылады. Екі ауқымды сөйлеу тәсілдерін пайдалану бойынша аударма диалогпен, қайта әңгімелеумен, мазмұндаумен түйіндеу жасаумен, ойда сұрыптап, реттеумен т.б. бірігеді. Аударманың мамандану ерекшелігі айтылған сөзді толық әрі дәл қабылдауға бағытталады. Оның тұтастылығы мен дәлдігі – аударма қызметінің мақсатты талабы.

Ілеспе аударма – тындау арқылы мәтінді басқа тілдің құралдарымен ауызша қайта баяндап шығу. Айтылған мәтінді тындау нәтижесінде қабылдау, есте сақтау қабілеті белсенді жұмыс істеуі тиіс. Баяндалған мәтіннің арасындағы уақыт неғұрлым ұзарған сайын есте сақтау қабілетіне үлкен күш түседі. Аудармашының есте сақтау қабілетінің мықтылығы, оның жоғары деңгейі мен машықтануы айтарлықтай дәрежеде ілеспе аударманың сапасын анықтайды. Егер де түпнұсқа мәтіні ұзақ болса әбден бейімделген зейіннің өзі де оны толық әрі қайтадан дәл жеткізіп беруге кепіл бере алмайды. Мәтіннің көлемін негізінде сөйлеуші шешен белгілейді, аудармашы міндеті сөйлеушінің шешендігімен, сөйлеу стилімен аударманы үйлестіре білу. Эдмон Кари өз кітабында француз дипломаты Андре Франсуа-Пансенің Ұлттар лигасында 2,5 сағатқа созылған сөзіне үздіксіз ілеспе аударма жасағанын жазады. Ұлттар лигасының мәжілісінде екі жұмыс тілі ағылшын және француз тілдері пайдаланылған.

Ілеспе аударманың негізін қалап, дамуы

Женева университеті жанындағы аудармашылар мектебінен басталады. 1941 жылы құрылған бұл мектепте ілеспе аударманың жандануы Антуан Веллеман, Жан Эрбер, Рабер Канфино, ағайынды Каминкерлер, Жорж Матье есімдерімен тығыз байланысты. А. Веллеман – ілеспе аударма метебінің негізін салушы. Бұл университетте негізі пән ілеспе аударма, дәлірек айтсақ, ілеспе аудармадағы жазба жүргізу болды. Ілеспе аударманы техникалық тұрғыдан жазу Батыс Еуропа елдерінде алдыңғы орынға қойылды. Халықаралық конференциялар ұйымдастырушылар шешеннің ілеспе аударма арқылы «үздіксіз» сөйлеуіне мүлде қарсы шықты. Олардың ұйғаруынша ол сөзді түгел сөйлеп шығады, сонан кейін ғана аударма жасалады.

Синхронды аударма ІІ дүниежүзілік соғыстан кейін ғана алдыңғы орынға шыға бастады. Нюрнберг сот процесінде алғаш рет енгізілген бұл аударма түрі БҰҰ бекіткеннен кейін конгрес, конференция, симпозиумдар да жаппай қолданылды. Алайда синхронды аударма екі жұмыс тілі қабылданған жерде уақытты үнемдеуге қолайлы болғанымен, ілеспе аударманы тұтастай алмастыра алмады. Синхронды аударма үшін қымбат техника, арнайы микрофон, жазба аппараттары, тындау құралдары, арнайы жабдықталған кабинет керек. Тағы бір жағы жақсы синхронды аударма ақпаратты толық жеткізудің кепілдігін бере алмайды.

Ілеспе аударма келіссөздер, мемлекет және саяси басшылар кездесуінде, баспасөз мәслихаттарында, түрлі комиссиялар жұмысында, ресми сапарларда, халықаралық жиындарда, форумдарда, әсіресе екі жұмыс тілі қолданылған жағдайда жүргізіледі. Өзіндік ілеспе аударма радио мәліметтерін немесе шет тіліндегі радио хабарларды жазбасымен жеткізу болып табылады. Мұндай жазба үлгісін аудиотаспаға жазып алу арқылы бірнеше рет тындап барып, қажет жағдайда қайта жазып шығып, сонан соң аударма жасалады. Бұл аударма түрін жазба аударманың нұсқасы деп қарастыруға болады. Бұл – бір. Радио хабарларын аудару бірден магнитті таспаға немесе аудиотаспаға түсіріледі. Мұндай жағдайда аудармашы бір рет қана тындау мүмкіндігіне ие болады. Мұндай хабарларды аудару үшін аудармашыға жылдам жазу қажеттілігі зор.

Ауызша аудармада, баламалы аудару өте қиын. Ауызша аудармаға қойылатын басты талап – бастапқы мәліметтің негізгі мазмұнын дәл жеткізу. Сонымен бірге сөйленген сөздің ақпараттық құндылығын құрайтын негізгі элементтерін қамту. Кейде күрделі жағдайда

аударманы жүйелендіруге де болады. Мұндағы ең бастысы – ақпаратты жедел, дәл, шынайы жеткізу. Ілеспе аударма құрылымы мынадан тұрады:

1) ақпарат көзі (немесе жіберуші тұлға, сөйлеуші адам)

2) ақпарат (сөйленген сөз)

3) ақпаратты өз тілінен екінші тілге жеткізуші (бұл аудармашының аудару үдерісі)

4) ақпарат арнасы (сөйленген сөздің жалпы мазмұны)

5) ақпаратты басқа тілден қайта жасап шығарушы (аудармашының іс-әрекеті)

6) алынған ақпарат (аударылған мәтін)

Ілеспе аударма синхронды аударма тәрізді ауызша аудару түрі ретінде мәтінді тыңдау нәтижесінде жасалады. Синхронды аударма ерекшелігі белгілі уақыт аралығында шешен сөзін соңғы мәліметтерді зердеде сақтап, оймен тиянақтап жеткізу уақыттың айтарлықтай кезеңімен бір-бірінен бөлінеді. Ілеспе аударма уақытқа сәйкес екі кезеңге бөлінеді: 1) сөз сөйлеп жатқан кезде аудармашы ақпаратты қабылдап алып, оның жазбасын жүргізуге әзірленеді. Мұндағы жоғарыда аталғанның барлығы қатысады. 2) бұл кезеңде аудармашы жазбаны пайдаланып, сөзді тиісті адамға жеткізеді. Көбінесе сөзді толық тыңдау нәтижесінде ауызша қайта мазмұндау жасалады.

Ә. Тәжібаев естелігінде москвалық атақты режиссер Г. Рошаль белгілі әдебиетші

В. Шкловский, жазушы Л.Л. Вайтоловская үйінде қонақта болғанда В.П. Строева (Рошальдың әйелі) Иса Байзақовтың суырып салмалылығын сынап, А.С. Пушкиннің «Египет түндеріндегі» әйгілі Клеопатра патша туралы оқиғаны бірден ауызша жырлап беруін өтінген. Ақын домбырасымен жиырма бес шумақтай жырды табанда айтып шыққан. Оны қонақтарға М. Әуезов ауызша, сол мезетте аударып берген. Ә.Тәжібаев естелігінде былай жазады: «Иса өзінің бұрыннан естіп, осыны жазсам деп ойланып, толғанып жүрген жырындай төкті. Әншейінде кібіртіктеп, ыңылдап бастайтын Мұхаң да бұл жолы ағыл-тегіл орысшалады: ол жырдағы ақын суреттеген адам мүсіндерін айнытпай айтады. Сөздердің екпін-лептерін аңғартады. Әлдеқандай нәзік елестейтін бояу, дыбыстарды, ишараттарды жеткізуге тырысады. Бәріміз бір кісідей тұрып, Исаға да, оның жырын осыншалық әсем аударған Мұхтарға да қошемет көрсеттік» (243 б). Міне бұл М. Әуезовтың әрі поэзиялық, әрі ауызша (ілеспе) аудармаға шеберлігінің жарқын үлгісі.

1. Тараков Ә. Аударма әлемі. Оқу құралы. Қазак университеті, 2007 – 247 б.

2. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком. М., 1994

3. Миньяр-Белоручев Р.К. Пособие по устному переводу (записи в последовательном переводе) для институтов и факультетов иностранных языков. Москва. Высшая школа, 1969 – 202 с.

4. Әуезов М. Абай жолы. Роман-эпопея. Алматы: Жазушы, 1990. – Бірінші кітап. Абай: 608 б.

Р. О. Туксаитова

СТРАТЕГИЯ ПИСАТЕЛЯ-БИЛИНГВА В ФОРМИРОВАНИИ ТОЛЕРАНТНОГО МЕЖКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА

Билингвистическая художественная проза ориентирована на разные типы читателей, имеющих разный фонд культурно-фонových знаний. Писатель-билингв вводит новые знания в художественный текст. В каждом своем сегменте сверхтекста содержатся новые знания не только для русского, но и казахского читателя. Новые знания отражают точку зрения автора и/или героя. Авторская точка зрения задает оценочное осмысление связанных с освещением темы новых знаний. Автор-билингв

мотивирует выбор той, а не иной оценки вводимых им же новых знаний. Есть основания говорить о возможных вариантах внедрения новых знаний и их оценок осмысления в сознании читателей.

1а. Новые знания, отсутствующие ранее в культурной памяти читателя, воспринимаются им как особые инонациональные культурные факты. Последнее способствует расширению культурно-фоновой эрудиции читателя, выступающей как условие понимания *другой / чужой* культуры.